

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА НА МІСЦЕВИХ РІВНЯХ

Розроблені в рамках роботи
експертної платформи
проєкту «Відновлюємо Україну разом»

ПРЕАМБУЛА

В квітні – травні 2023 року експерт проєкту «Відновлюємо Україну разом»* Тарас Маршалок підготував аналітичний звіт «Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів: основні тенденції 2022 року».

[Посилання на звіт тут.](#)

Звіт було публічно презентовано громадськості в рамках заходу в агенції Укрінформ, опубліковано в медіа, на сайті проєкту та сайті МКіП, його результати стали предметом експертного обговорення під час форуму «Культурне відновлення: регіональний вимір», що відбувся в Луцьку в серпні 2023 року. Впродовж усього періоду презентації та обговорення звіту команда проєкту збирала пропозиції експертів та усіх зацікавлених сторін щодо покращення стану фінансування культури та мистецтв на місцевому рівні з метою їх узагальнення та подальшої адвокації.

Даний документ містить стислий виклад рекомендацій, викладених в дослідженні, коментарів стейкхолдерів до них, а також узагальнюючі пропозиції щодо покращення стану фінансування культури та мистецтва на місцевому рівні, розроблені в рамках роботи експертної платформи проєкту «Відновлюємо Україну разом».

*Проект «Відновлюємо Україну разом», реалізується за підтримки Європейського Союзу мережею захисту національних інтересів АНТС з метою побудови довіри між ключовими стейкхолдерами процесу відновлення України: органами державної та місцевої влади, міжнародними донорами та партнерами, експертними та професійними спільнотами, представниками громадянського суспільства.

ПРОПОЗИЦІЇ, ВИКЛАДЕНІ В ДОСЛІДЖЕННІ

1. ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВНОТИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ НА КУЛЬТУРУ ТА МИСТЕЦТВО В УКРАЇНІ ВАРТО:

1.1. Сформувані загальнодержавну доктрину розвитку культури та мистецтва.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

Для органів місцевого самоврядування ефективним може бути інструмент співробітництва територіальних громад, що дозволить досягати кращих результатів згуртованості, залучення громадян та синергетичних ефектів у питанні фінансування видатків в т.ч. на культуру. З огляду на представлені результати аналізу видатків бюджетів за КФКВК 0820 Культура та мистецтво, бачиться важливим додаткову увагу зосередити на національному і регіональних рівнях системи публічного управління розвитком культури і мистецтв в Україні, оскільки територіальні громади і їх органи самоврядування демонструють максимально відповідальне, наскільки це можливе в умовах воєнного стану, економічних і соціальних потрясінь, ставлення до фінансування сфери культури і мистецтва з місцевих бюджетів. У цьому зв'язку бачиться доцільним подальший рух у напрямку децентралізації владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування і не тільки розширення їх повноважень у сфері сприяння розвитку культури та мистецтва, а й виділення їм відповідних ресурсів на реалізацію цих розширених повноважень.

ЕКСПЕРТИ

Ми бачимо результат 30 років, коли держава не опікувалася культурою.....

1.2. На основі такої доктрини, місцевим органам влади, доцільно розробити власні стратегії розвитку культури і мистецтва, які повинні включати конкретні цілі, завдання та дії, що допоможуть покращити розвиток культури та мистецтва в регіоні, сприятимуть ефективному витрачання коштів місцевих бюджетів.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Забезпечити своєчасну та якісну інтеграцію культурної сфери в стратегічні плани розвитку громад та територій на усіх рівнях (починаючи з самого низу) – передбачити в планах стратегічно пріоритетні напрями видатків: посилення національної і локальних ідентичностей, консервація, збереження та відновлення культурної спадщини, підвищення залученості населення до культурних практик, підвищення якості надання культурних послуг – все це має сприяти єдності та згуртованості мешканців громади.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

При цьому для оптимізації використання коштів, які виділяються на культуру та мистецтво в Україні, з метою найбільш повної реалізації їх потенціалу, необхідним є застосування багатоаспектного стратегічного підходу, який передбачатиме розробку і послідовне впровадження національної доктрини управління стратегіями розвитку культури та мистецтва на усіх рівнях територіального управління, сприяння активній участі громадськості та зміцнення співпраці з приватним сектором з метою заохочення витрачання ним додаткових фінансових ресурсів на цю сферу.

ЕКСПЕРТИ

В рамках європейської програми EU4Culture міста Вінниця, Рівне написали свої культурні стратегії, які вже затверджені на сесіях. Але департамент культури міста Полтави не підтримало розробленої стратегії, тому це право перейшло до Одеси. Тому важливо підтримувати конструктив з поглядом в майбутнє.

1.3. Доцільно залучати громадськість до процесу прийняття рішень щодо культури і мистецтва. Місцеві органи влади повинні сприяти всебічній участі громадськості при обговоренні та прийнятті рішень щодо виділення коштів на розвиток культури та мистецтва. Це сприятиме більш раціональному використанню бюджетних коштів, виокремленню пріоритетних напрямків такого використання.

Вкрай важко переконати власну громаду виділити на культуру більше грошей, бо люди, які живуть в громаді, пріоритетом видатків бачить, на жаль, не культуру...в результаті ми маємо бюджети, які на місцях трансформуються в бруківку, асфальт, лавочки (в принципі, це теж важливо), але про культуру говорять менше.

Чи бачили, що громада критикує місцеву владу, чому так мало витрачають на культуру?

1.4. Посилити співпрацю з приватним сектором. Має бути сформоване середовище, у якому приватний сектор, буде зацікавлений у фінансуванні розвитку культури та мистецтва. Приватні компанії можуть виступати спонсорами чи меценатами культурних подій, виставок, концертів. Брати участь у створенні нових мистецьких проєктів. Це може забезпечити акумулювання додаткових ресурсів для розвитку культури та мистецтва на місцевому рівні.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Громади виходячи з власних потреб і особливостей – формують основні напрями витрат. Важливо мати продуктивний діалог громади з меценатами, бізнесом, спонсорами, які інвестуючи в культуру отримують довіру, розуміння відповідальності, підзвітності, прозорості. Ефективне державно-приватне партнерство буде ключовим інструментом підтримки культури в громадах.

ЕКСПЕРТИ

Важливо комунікувати довгостроковий вплив культури на громаду, пояснити, кому це потрібно – молодь, діти, батьки. Такий вплив оцінюється лише з часом.

Ми дуже добре самоорганізуємося, коли відчуваємо небезпеку (у т.ч. фізично). Ситуація в культурі страшна тим, що це «повзучі» речі, коли нам багато років доводило, якими ми маємо бути, що питання не в мові... це не ті речі, які ми відчуваємо небезпечними (на рівні щоденного життя). Тому нам і видається, що якщо ми сьогодні не зробимо цього культурного проєкту, не добудуємо Музей Голодомору, не змінимо герб на Батьківщині-матері – ми отримаємо цю «повзучу» річ, яку ми не відчуваємо як небезпеку...Тому потрібно кожному з нас, не тільки на рівні чиновників, а й на рівні активного громадянського суспільства працювати і пояснювати – що таке культура і чому вона важлива? ...Це довгий і складний шлях

1.5. Забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Перша і основна причина теперішньої ситуації – застаріла система фінансування "процесів", а не результату. За відсутності стратегії, з чіткими показниками та точками для моніторингу, кожна інституція, кожен з органів управління закладами культури приймає рішення рухатись "як було"

2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ВИДАТКІВ МОЖНА ПІДВИЩИТИ ЗА РАХУНОК НАСТУПНИХ КРОКІВ:

2.1. Потрібно розробити довгострокові плани розвитку, які повинні включати плани капітальних вкладень сформованих на основі потреб.

Без інвестицій в культуру залучення міжнародних інвестицій в інші сфери господарської діяльності будуть ускладненими. Важливо використовувати та підтримувати діалогові платформи для згуртованості та спільної протидії ворогу. Тому дуже потрібно формувати запити вже зараз, мати їх підготовленими – важливо помічати вікна можливостей, які відкриваються щодня.

2.2. Місцеві бюджети повинні складатися на основі чітко визначених пріоритетів із врахуванням довгострокових планів розвитку.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

Проблеми культурного розвитку мають бути наскрізними в фінансуванні програм місцевого й регіонального розвитку.

2.3. Ефективне управління капітальними видатками, яке має базуватися на ефективному управлінні фінансами територіальних громад — ретельний аналіз планованих капітальних проєктів, їх бюджетування, моніторинг виконання та звітність про використання фінансових ресурсів.

ЕКСПЕРТИ

Якщо ми хочемо зберегти культуру та культурну ідентичність, забезпечити розвиток, потрібно не 2%, а 20% капітальних видатків, не 2%-2,5%, а не менше 3% видатків з капітальних.... За рахунок коштів місцевих бюджетів ми повинні утримати іншу «армію» - інвестувати в нашу ідентичність. Фінансуючи ми створюємо скелет для майбутнього розвитку регіону, ми розбудовуємо місцеву інфраструктуру гостинності. Завдання тут інше... чим менше ми тут і зараз інвестуємо в культуру, тим важче через 15 років буде взагалі інвестувати культуру, її просто, можливо, не буде.

2.4. Забезпечення диверсифікації джерел фінансування капітальних видатків — державні субвенції, міжнародні фінансові організації, інвестиції, позики тощо. Така диверсифікація допоможе знизити ризики, які призводять до залежності від одного джерела та може забезпечити стабільність фінансування капітальних видатків.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Інвестиції в людський капітал та якість життя – це капітальні видатки – важливо запускати субвенцію на модернізацію матеріально-технічної бази закладів культури, інвестувати в створення Центрів культурних послуг, робити реекспозиції в музеях в контексті деколонізації та деконструкції проросійських наративів та пропаганди. Кожен проєкт має враховувати спільні інтереси усіх залучених.

На місцях люди вже намагаються змінити цю мережу, а не відтворити її. Що стосується субвенції на матеріально-технічну базу – а зараз часто йде мова не про оновлення, а купівлю абсолютно нового обладнання замість викраденого чи знищеного – це буде складно реалізувати в умовах дефіциту державного бюджету.

2.5. Варто розробити ефективну систему моніторингу та оцінки результативності капітальних проектів, які фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Це дозволить відстежувати виконання проектів, виявляти відхилення, вчасно коригувати плани та забезпечувати високу якість виконання капітальних робіт.

2.6. Потрібно забезпечити ретельний відбір проектів, до якого необхідно залучати громадськість. Перед початком фінансування капітальних проектів необхідно проводити їх детальний аналіз, оцінку доцільності та ефективності реалізації.

3. ЗАЛУЧЕННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА ЗА СПЕЦІАЛЬНИМ ФОНДОМ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ТА ОБЛАСТЯХ МОЖНА ЗАБЕЗПЕЧИТИ ТАКИМ СПОСОБОМ.

3.1. Спеціальні фонди місцевих бюджетів, які у майбутньому можуть бути використані при фінансуванні культури та мистецтв, додатково можна наповнити за рахунок залучення ресурсів у вигляді міжнародної допомоги та грантів. Скажімо у 2022 році такі кошти становили лише 0,8% від усіх доходів місцевих бюджетів.

Тому розширення можливостей, налагодження співпраці із міжнародними донорами, може стати пріоритетним завданням для місцевого самоврядування. Зокрема це актуалізується в умовах майбутньої відбудови України — де сфера культури і мистецтва, виховання патріотичного та свідомого суспільства має стати найпершим і найголовнішим завданням для Уряду у післявоєнному майбутньому.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Треба переорієнтуватись з патерналістського "держава чи влада повинна утримувати" на пошук партнерств та інших джерел. Багато інституцій культури після повномасштабного вторгнення змогли вийти на діалог з міжнародними організаціями щодо допомоги, знайти партнерів, а місцеві ради стали більше співпрацювати з містами-побратимами за кордоном.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

При цьому ключовим фактором успіху є забезпечення прозорості та ефективності використання бюджету і залучення різноманітних шляхів фінансування, таких як спеціальні регіональні фонди, міжнародні фонди та перенаправлення певних податкових надходжень.

3.2. В результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну, велика кількість об'єктів культурної інфраструктури зазнала руйнувань або взагалі була знищена. Через що, саме відбудова таких об'єктів має бути одним із пріоритетних завдань Держави. Адже саме культура, виховання молоді і загалом суспільства — є запорукою існування Країни.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

У процесі подальшого відновлення Української держави надзвичайно важливим кроком бачиться передбачення у плані відновлення низки заходів із відбудови мистецько-культурного потенціалу країни.

ЕКСПЕРТ

В умовах війни та безпекових обмеженнях на заходи, важливо зосередитися на створенні культурного продукту, контенту (рефлексії війни, пісні, історії), зокрема цифрового. Бо культура це про звички, традиції, практики, свідомість. І зміна практик споживання з офлайну в онлайн супроводжується зростанням попиту на сучасний україномовний культурний контент в мережі Інтернет та соціальних мережах.

3.3. Окрім залучення міжнародного фінансування, можна перерозподілити окремі податкові надходження. Такими може бути акцизний податок, який надходить з роздрібною торгівлі підакцизними товарами, частину якого можна спрямовувати до спеціального фонду місцевих бюджетів для здійснення видатків на культуру та мистецтво.

4. Шляхи подолання негативних структурних змін у фінансуванні культури та мистецтва.

4.1 Основні структурні зміни у фінансуванні культури і мистецтва у 2022 році в основному пов'язані із війною. в результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну, окремі регіони нашої країни не змогли в повному обсязі виконати власні бюджети, що, у свою чергу, позначилося на можливості фінансування культури і мистецтва. Найбільше недовиконання спостерігалось в таких областях, як Луганська, Донецька, Запорізька, Херсонська — території яких знаходяться в тимчасовій окупації або в зоні бойових дій. Саме тому, найефективнішим інструментом подолання негативних структурних змін стане закінчення бойових дій в Україні, деокупація всіх територій України і ефективний план відновлення, який включатиме також відбудову і відновлення мистецько-культурного потенціалу нашої країни. Який, на ряду з освітою, має стати пріоритетним для Держави на майбутні роки, особливо на тих територіях, які найбільше постраждали від російських загарбників.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

Найефективнішим інструментом подолання негативних змін у сфері фінансування культури та мистецтва є закінчення бойових дій в Україні та деокупація усіх її територій, отримання необхідних компенсаційних виплат... Наразі, в умовах боротьби за виживання української нації, наявна система пріоритетів щодо бюджетних видатків та витрачання державних коштів може не повсюдно виглядати надто цілісною та всеохоплюючою.

ЕКСПЕРТИ

Важливо повернути Український культурний фонд, який мав програми для громад, що підтримували локальні ініціативи.

Важливо відновити закупівлі та поповнення книжкових фондів до публічних бібліотек. Необхідно відновлювати конкурс культурної столиці України, щоб продемонструвати внутрішню зрілість для подання заявки на Європейську культурну столицю. Необхідно акцентувати увагу на доступних культурних практиках, які будуть свідченням дорослішання та еволюції суспільства. Доступ до культури повинен забезпечувати вибір, консенсус і діалог в громаді – структурованими.

4.2 Окрім цього, місцеві органи влади мають забезпечити збільшення бюджетних асигнувань на культуру та мистецтво. Місцева влада і громадськість повинні приділяти більше уваги розвитку культури і мистецтв, як основи розвитку суспільства. Це можна забезпечити шляхом проведення кампаній, лобювання інтересів, популяризації цієї сфери серед молоді і загалом громадськості.

ЕКСПЕРТИ

Культура починається з виховання в сім'ї, освітнього процесу в школі...Ми маємо культивувати парадигму місцевого патріотизму в культурі, освіті, спорті, бізнесі, економіці. Тоді наші люди будуть носіями української культури.

Будьте голоснішими в своїх громадах, будьте сміливішими в своїх пропозиціях, спробуйте підходити до культури з принципу бізнесу

4.3 Доцільно підвищити професійний рівень менеджменту в культурі. Потрібно розвивати навички та знання менеджерів культурних проєктів в місцевих органах влади, забезпечувати їм належний рівень освіти, можливості професійного розвитку та підвищення кваліфікації через проведення різних тренінгів, стажування тощо.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Ця робота потребує високої спроможності фахівців сектору – від володіння іноземною мовою до проєктного менеджменту та звітування. І якраз ці навички зараз будуть найзатребуванішими. Продовжувати розвивати спроможність сектору, повертати із закордону, залучати людей для розвитку сфери, оцінити та проаналізувати збитки, акцентувати увагу на безбар'єрності та психічному здоров'ї.

ЕКСПЕРТИ

В умовах культурного геноциду, суцільного знищення української культури та ідентичності на окупованих територіях росіянами, потрібна завчасна підготовка професійних кадрів та освітньо-культурного продукту для звільнених територій.

4.4 Має бути забезпечена матеріальна мотивація таких працівників. Реалізація таких заходів може забезпечити підвищення ефективності використання коштів на культуру та мистецтво та досягнення поставлених місцевою владою цілей.

4.5 Варто повторитися, що для досягнення поставлених цілей в сфері культури та мистецтва, доцільно активно працювати з бізнесом, філантропами та приватними особами, що дозволить залучити додаткові кошти на фінансування культури та мистецтва. Однак для цього необхідно розробляти ефективні механізми співпраці між органами влади, мистецькою спільнотою та потенційними меценатами, а також створювати сприятливі умови для їх діяльності, такі як податкові пільги, визнання їх внеску в культурне життя та інші стимули.

ПРЕДСТАВНИКИ МКІП

Фінансувати культуру будуть ті, хто розуміє навіщо. Тому адвокація культури в широкому сенсі і аналіз її впливів – це те, що необхідно робити на різних рівнях, від національного до локального. Залучати бізнес, ініціювати державно-приватне партнерство, бути відкритими до нових міжсекторальних партнерств, включати громади в процес прийняття рішень щодо культурних інституцій та об'єктів спадщини в їх населених пунктах.

ПРЕДСТАВНИКИ ОМС

Виклики в громадах – це еміграція – це справжня біда, особливо для випускників шкіл. Кілька років підряд випускники не згадували професії вчителів чи працівників культури. В той же час в старі заклади культури ми не ходимо, бо там нам нічого не можуть запропонувати».
«...В головах багатьох депутатів міських рад є політики радянського простору (шашлички пожарили, дітки поспівали)...але ми бачимо реальну потребу в якісному культурному продукті...»

УЗАГАЛЬНЮЮЧІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЕКСПЕРТНОЇ ПЛАТФОРМИ ПРОЕКТУ «ВІДНОВЛЮЄМО УКРАЇНУ РАЗОМ»:

1. Національна доктрина/стратегія розвитку української культури має бути основоположним документом для фінансування відновлення та розвитку культурної інфраструктури (особливо – культурної спадщини), створення сучасного україномовного культурного продукту.
2. Фінансування культури в громадах має здійснюватися на основі стратегічних документів соціального та культурного розвитку громади. Кінцевою метою підтримки культури можуть бути: збереження культурної спадщини, пам'яті та ідентичності, заохочення культурного розмаїття через культурні практики та події. Як поточні, так і капітальні видатки на культуру мають сприяти розширенню доступу до культури, підвищенню якості культурних послуг, відновленню місцевої екосистеми культури.
3. Культурна спадщина (музеї та музейні колекції, пам'ятки та об'єкти нерухомої культурної спадщини), заклади мистецької освіти, бібліотеки, традиційне мистецтво та креативні індустрії мають бути обов'язково включені в План відновлення громади в розділі РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ або ГУМАНІТАРНА СФЕРА, оскільки вони безпосередньо впливають на якість та задоволеність від життя (і відповідно мотивацію ВПО та українських біженців за кордоном повернутися додому).
4. Не нижче 3 % має складати частка витрат на культуру в бюджетах територіальних громад . З них - не менше 20% має бути спрямовано на капітальні видатки (модернізацію матеріально-технічної бази, закупівлю книжок, створення сучасного україномовного культурного продукту). Одним з джерел податкових надходжень можуть виступити акцизи.
5. Культурні події та продукти мають стати основними індикаторами результативності фінансування культури в громадах. Важливо, щоб вони розкривали унікальні риси території та спільнот, заохочували до більшого залучення в місцеві культурні практики. Сучасний україномовний культурний продукт є не лише складовою системи утвердження національної і громадянської ідентичності, а й дієвим інструментом протидії пропаганді російського культурного продукту.
6. Гранти міжнародних партнерів та соціальні внески приватного бізнесу можуть бути основними напрямками диверсифікації джерел фінансування

місцевої культури. Такі програми як House of Europe, Creative Europe, EU4Culture, Гете Інститут в Україні, Британська рада, проекти USAID UCBI 4, TCA, ENGAGE, UNITY, HOVERLA, швейцарський проект UCORD, а також програма U-LEAD мають окремі компоненти в регіонах присутності, де передбачено видатки на культурні події та розбудову спроможності місцевої системи урядування, складовою якої також є культура.

7. Важливими елементами екосистеми культури є новітні інституції підтримки сфери – це Український інститут національної пам'яті (УІНП), Український інститут книги (УІК), Український культурний фонд (УКФ), Державне агентство з питань мистецтв та мистецької освіти (Держмистецтв). Важливо:

7.1 Відновити в повній мірі програмну діяльність УІНП з фокусом на меморіалізацію подій, учасників та жертв російсько-української війни, збереженні пам'яті через фіксацію, збереження та популяризацію усних свідчень, подоланні тоталітарної та російської імперської спадщини, історичних міфів та популяризації історії України.

7.2 Відновити в повній мірі програмну діяльність УКФ з фокусом на сприянні створенню україномовного культурного продукту (для підсилення національної ідентичності), розбудові міжнародних партнерств в сфері культури для промоції України в світі (для формування стійких та сталих коаліцій з підтримки країни в умовах повномасштабної війни з росією), підвищенню якості та кроссекторальності культурних подій (для розширення впливу культури на гуманітарний простір та підвищення якості людського капіталу в країні загалом).

7.3 Відновити в повній мірі програмну діяльність УІК з фокусом на закупівлі українських книжок (для поповнення фондів публічних бібліотек), програмах перекладів творів українських та закордонних авторів, розширення функціоналу Української цифрової бібліотеки (і роботи цифрової бібліотечної мережі).

7.4 Забезпечити повноцінне функціонування Держмистецтв з органу з реалізації політики в сфері мистецтв та мистецької освіти з відповідною передачею йому закладів сфери управління МКІП відповідного профілю.

Ця публікація була профінансована Європейським Союзом. Її вміст є власною відповідальністю проекту «Відновлюємо Україну разом» і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.